

Úvod do fenomenologie. Přirozený svět v povídkách Vladimira Nabokova

Autor: Tomáš Tlapa

Abstract

Introduction to phenomenology. The natural world in Vladimir Nabokov's short stories. – The article provides an introduction to phenomenology by using the Patočka's description of the natural world. The fundamental dimensions of our natural world are exemplified by Vladimir Nabokov's early stories.

Keywords: phenomenology, natural world, Patočka, Husserl, Heidegger, Nabokov

Klíčová slova: fenomenologie, přirozený svět, Patočka, Husserl, Heidegger, Nabokov

Úvod k pojmu svět

Když Jan Patočka v návaznosti na Edmunda Husserla¹ a Martina Heideggera² popisuje základní dimenze přirozeného světa, rozlišuje dimenzi domova a dálavy, časovou dimenzi světa a dimenzi náladového zbarvení. Tyto základní rozměry našeho lidského světa nejsou kategoriemi či systémem, je to spíše „pevná páteř změn“ v neustálém dění světa, je to schéma, v němž jsou nám teprve dány věci; toto „v němž jsou nám dány“ je svět, můžeme tedy říci, že člověk má svět, ví o světě, nějak světu rozumí. Současně je ale také svou tělesností (a tedy konečností) částí světa. Svět sám není ale jen tímto souborem a součtem věcí, ale je především „funkcí, jež působí, že takovou rozrůstající se skutečnost může mít ve vědomí“, je tím, co patří k „podstatě lidství samé, k formě naší existence mezi věcmi“; toto je „svět v nejpůvodnějším smyslu“.³

Kdyby člověk nevěděl o celku světa, nemohl by se s ničím setkat, jeho život by se rozpadl do sledu jednotlivostí, které by nespojovala žádná podstatná souvislost, věci by přišly o své horizonty. Pro člověka ve světě ale platí, že se jeho život „netříští v pouhou sérii nesouvislých událostí, nýbrž prostírá se jakoby na jednotné scéně“.⁴ Tato scéna (svět, základní souvislost) je tím, do čeho jsou všechny věci, se kterými se setkáváme, začleněny, je tím, co je neustále zde jako pozadí, jako horizont všech horizontů. Tento svět, který člověk má a který patří k formě naší existence mezi věcmi, není sám věcí ve světě, není to předmět (zeměkoule) a nelze jím disponovat tak, jako můžeme disponovat věcmi. A přece tu svět neustále je, pokud mám vědomí, mám svět, aniž bych jej musel tematizovat, explikovat nebo si ho jakkoliv všímat.

¹ HUSSERL, Edmund. *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii I*. Praha: OIKOYMENH, 2019, § 27.

² HEIDEGGER, Martin. *Bytí a čas*. Praha: OIKOYMENH, 2018.

³ PATOČKA, Jan. Přirozený svět jako filosofický problém. In TÝŽ. *Fenomenologické spisy I*. Praha: OIKOYMENH, 2008, s. 192.

⁴ PATOČKA, Jan. *Negativní platonismus*. Praha: Československý spisovatel, 1990, s. 52.

Aniž by pro mne byl svět něčím určitým a byl mi dán například tak, jako jsou mi dány smyslově vnímatelné věci, je v mém životě neustále přítomen a působí; působí tak, že mé jednotlivé a separátní myšlenky, vzpomínky, vněmy, touhy apod. „takřka automaticky“ váže v jednotný celek.⁵ Svět je onen „mlhavý horizont, který není možné nikdy plně určit“,⁶ ale jenž je neustále zde, pokud žiji.

Je třeba s Patočkou upřesnit, že „jednota původního světa“ je jednotou „zkušenostního stylu“, není to nějaká abstraktní jednotící funkce, která by u všech subjektů fungovala stejným způsobem; je tak možné rozlišovat různé zkušenostní styly, různé podoby světa (např. svět dítěte, svět dospělého, světy odlišných kultur apod.). Přes tuto různost, odlišnost a proměnlivost zkušenostních stylů, můžeme v naší zkušenosti rozlišit základní dimenze naší situace ve světě, jejíž konkretizací jsou na úrovni individua či society právě jednotlivé zkušenostní styly. Při tomto pokusu o fenomenologickou deskripci přirozeného světa jde o to ponořit se do nitra naší vlastní zkušenosti a zeptat se, „jak člověk existuje ve svém světě a jak se k němu vztahuje – v jakých základních vrstvách“.⁷ Následující krátký text je pokusem v hlavních konturách představit základní dimenze přirozeného světa, jak o nich hovoří Jan Patočka, a to v dialogu s vybranými povídkami Vladimira Nabokova.

Přirozený svět a rané povídky Vladimira Nabokova

V povídce *Čorbův návrat* čteme: „Od onoho jarního dne, kdy se na bílé silnici asi deset kilometrů od Nice se smíchem dotkla drátu pod napětím ze sloupu povaleného vichřicí, ztratil pro Čorba celý svět významové kontury; okamžitě se stáhl, a dokonce i to mrtvé tělo, které nesl v náruči do nejbližší vesnice, připadalo Čorbovi cizí a nepotřebné.“⁸ První rozměr přirozeného světa můžeme vyjádřit napětím mezi domovem a cizotou. „Domov je cosi jako rozšířený organismus.“⁹ V protikladu k domovu můžeme cizotu popsat jako smrskávání a stahování světa. Cizí se ukazuje jako to nepotřebné, nesrozumitelné, překvapivé a nepochopitelné, jako mrtvé tělo někoho, koho jsme milovali. Když celý svět ztratí významové kontury, je celý cizí a daleký ve své nepochopitelnosti. Čorb ztratil tu část univerza, která je nejvíce lidsky proniknuta, jak říká Patočka domovu.

Toto pronikání lidského se ohlašuje jako nenápadnost (nenápadnost je *telos* domova). V povídce *Hrůza*, v níž vypravěčovi rovněž umírá přítelkyně, je to právě nenápadnost, která byla s to narušit zcizující „zážitek nejvyšší hrůzy“, v němž se svět stává cizotou, protože ztrácí smysl. „Právě ta její tichá prostota mě ochraňovala; všechno na světě jí bylo jednoduše a samozřejmě jasné, a mně se dokonce někdy zdálo, že přesně ví, co nás čeká po smrti.“¹⁰ Nenápadnost domova se rozšiřuje do prostoru a na věci a polidšťuje je, svět se nám otevírá jako lehký, klidný a bezpečný (domov je *společná* hlubina bezpečnosti, říká Patočka). Smrt je trhlinou, kterou vniká do tohoto domova atmosféra cizoty. „Stává se, že přestane být domovem, jakmile z něho odejde někdo, s kým jsme se docela sblížili, a že zeje náhle

⁵ PATOČKA, Jan. *Přirozený svět jako filosofický problém*, s. 192.

⁶ HUSSERL, Edmund. *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii I*. Praha: OIKOYMENH, 2019, s. 62.

⁷ PATOČKA, Jan. *Přirozený svět jako filosofický problém*, s. 190.

⁸ NABOKOV, Vladimír. *Povídky*. Praha: Paseka, 2004, s. 216.

⁹ PATOČKA, Jan. *Přirozený svět jako filosofický problém*, s. 217.

¹⁰ NABOKOV, Vladimír. *Povídky*, s. 249. Podrobněji k povídce *Hrůza* viz TLAPA, Tomáš. *Vypravěč a druhý v Nabokovově povídce Hrůza. Literárně-kulturní časopis H_aluze*, 2015, č. 31, s. 16–18. Dostupné z WWW: <https://www.h-aluze.cz/archiv/h_aluze-c-31/>.

nezvyklou cizotou.¹¹ Smutek, který cizota vyvolá, se znovu přenáší na věci našeho přirozeného světa.

Jako v povídce *Bohové*: „V koutě tvé ložnice, pod ikonou, leží barevný gumový míč. Občas měkce, smutně seskočí ze stolu a tiše se kutálí po podlaze.“¹² Do krajnosti ukázanou proměnu světa ve svět zcela cizí a nepochopitelný můžeme číst v povídce *Hrůza*. Hrůza je zesílený smutek, který už není s to rozpoznávat věci přirozeného světa. „Vše beze stopy zmizelo a zůstal jen nesmyslný zevnějšek, jako se stane nesmyslným zvuk slova, které dlouho opakujeme, aniž bychom vnímali jeho význam. (...) Nebyl jsem už člověk, ale pouhé oko, bezcílný zrak pohybující se v nesmyslném světě.“¹³

Patočka hovoří o základních podobách dálavy a cizoty. Cizota se může týkat zkušenosti s lidmi nebo s mimolidským, které je buď živé, nebo neživé. Vypravěč povídky *Hrůza* prožívá všechny tyto druhy zkušenosti cizoty naráz, při úplné absenci domova a blízkosti. Hrůza a děs jsou opakem nenápadnosti. „Děsí mě, že je se mnou v pokoji jiný člověk, děsí mě i sám pojem *jiný člověk*. (...) Pochopil jsem, jak strašný je lidský obličej. (...) Pohled na lidskou tvář ve mně vyvolával potřebu křičet.“¹⁴ Mimolidská cizota přichází od živého i neživého: „se stromy to bylo podobné“; „trýznivě jsem se snažil pochopit, co je to ‚pes‘“; „moje duše náhle odmítla vnímat ‚domy‘, ‚stromy‘ a tak dále – jako něco obvyklého, lidského“.

Když se blízké, známé a obvyklé promění v cizí a znepokojivé, může to motivovat naše vědomí k tomu, aby si znovu zpřítomnilo zkušenost domova ve vzpomínkách. Touto cestou se ubírá Čorb v povídce *Čorbův návrat*. Na smrt své snoubenky a ztrátu významových kontur a scvrkávání světa až do čiré nesmyslnosti reaguje tak, že se vydává proti proudu času. „V opačném směru projel všemi místy, kde spolu pobývali na svatební cestě. (...) Napadlo ho, že pokud se mu podaří shromáždit všechny ty drobnosti, jichž si všimli spolu – pokud takhle znovu vytvoří onu nedávnou minulost –, její obraz se stane nesmrtelným a nahradí ji navždy.“¹⁵ Vzpomínka vchází do horizontu minulosti a zpřítomňuje ji, vede jakýsi kvaziživot v minulém a prožitém. Tento návrat vzpomínky k minulému je však narušován tím, co přichází z již prožité budoucnosti.

V minulém spatří Čorb i předobraz toho budoucího, „cosi, co by se klidně mohlo považovat za jakýsi prorocký předobraz: paprscitou pavučinu v prostoru mezi dvěma telegrafními dráty, posetou perličkami lehké mlhy“.¹⁶ I vzpomínka na domov v sobě obsahuje dálavu cizoty, i z krásné vůně může padat smutek. Čorb je tak nucen odhalit, že „skutečné prožití přeshlého není znovu možné“.¹⁷ Zmínka o vzpomínce odkazuje k druhé dimenzi přirozeného světa, k jeho časovému rozměru. Čorbovi se nezdaří vytvořit v sobě dokonalý a svébytný obraz minulosti, který by nahradil mrtvé cizí tělo milované, protože „v původním časovém vědomí existuje ustavičná jednota retence, prezentace a protence, všechny tři momenty se drží v nerozlučné jednotě téhož subjektivního prožitku“.¹⁸

¹¹ PATOČKA, Jan. *Přirozený svět jako filosofický problém*, s. 222.

¹² NABOKOV, Vladimír. *Povídky*, s. 77.

¹³ *Ibid.*, s. 252–253.

¹⁴ *Ibid.*, s. 249.

¹⁵ *Ibid.*, s. 217.

¹⁶ *Ibid.*, s. 217.

¹⁷ PATOČKA, Jan. *Přirozený svět jako filosofický problém*, s. 220.

¹⁸ *Ibid.*, s. 209.

A tak do všech vzpomínek probleskuje její smrt. Svět, ono jeviště, na kterém se nám prostírají věci, není statickou formou, ale je děním, časem. Řečeno s Husserlem a Patočkou: „Transcendentální vědomí *jest časové plynutí*, jest čas. (...) V čase jsme takřka na dně subjektivity. Původní přítomnost spočívá v tom, že je vytvářena aktuální činnost subjektivity, původní minulost v podržení činností neaktuálních, původní budoucnost v tendencích, které subjektivitu charakterizují a tvoří takřka poklad jejich životních možností.“¹⁹ Čorb jako kdyby nakonec přišel smrtí své ženy o poklad, o budoucnost, o nové protence, jeho svět se smrškl a stočil do minulosti. Povídka končí tichem a mlčením, chtělo by se říci, že mu byla amputována část časového plynutí, a tak nemůže promluvit, neboť slovo předpokládá budoucnost. „V pokoji však bylo ticho. (...) Nevyšel odtamtud jediný zvuk.“²⁰

Třetí dimenzi přirozeného světa Patočka označuje jako náladovou a subjektivní dimenzi světa (či dimenzi náladového zbarvení). Nálada je jakýsi celkový životní pocit, který obarvuje svět určitou atmosférou, nebo spíše svět je naladěností vždy již nějak zbarven. „Nálada je sice vždy vlastní, vnitřní ‚stav‘, ale zbarvuje zároveň naše věcné okolí, které jako by na ní participovalo.“²¹ Konkrétní nálada je vždy součástí širší a bohatší struktury náladového života, takže je podle Patočky přesnější hovořit o dominantní (nikoliv o výlučné) náladě.²² Nabokovova povídka *Bohové* to potvrzuje. Zoufalství, neštěstí a smutek (vyvolané smrtí syna) jsou zasazeny do kontextu radostného a šťastného prožívání světa.²³

Jarní opojení ze života a zoufalství jsou si navzájem pozadím a průběžně si vyměňují své pozice. Až se na konci povídky ve zvláštním, smutně radostném smutku propojí: „Ze všech stran mě obklopuje ticho a podivná jarní prázdnota. Smrt neexistuje. Zezadu po mně zašátrá vítr a jako hebká ruka hadrové panenky mě polechtá na krku. Smrt nemůže existovat. Moje srdce se také dočkalo úsvitu. Ty a já spolu budeme mít nového syna, celého ze zlata, stvořeného z tvých slz a mých pohádek.“²⁴ Snad je to nálada takového druhu, o které Patočka říká, že „otevřít nějakou význačnou životní možnost“, a v níž se „vztahujeme k celku života a světa“. Protagonisté zmiňované povídky prožívají předtematické rozumění světu, které je údivem nad tím, že člověk má svět, je to údiv z toho, že jsme tak trochu bohové, ale také z toho: „Jak může existovat smrt, když po jarní ulici kráčí průvod velbloudů?“²⁵

Je těžké přesně pojmenovat onu naladěnost, která prostupuje povídkou *Bohové*, zdá se, že má blízko k laskavosti. Laskavost je nemožnost změnit svět, a přesto s ním být smířen, ba se z něj dokonce radovat: „Všechno na světě je krásné, ale člověk si uvědomuje krásu jen tehdy, vidí-li ji zřídka nebo z dálky.“²⁶ Laskavost je objevení krásy ve věcech, které necháme být tím, čím jsou: „Dnes jsem pochopil krásu drátů protínajících se na obloze, krásu mlhavé mozaiky továrních komínů i té rezavé plechovky s vypáčeným a napůl ukrouceným zubatým

¹⁹ *Ibid.*, s. 208n.

²⁰ NABOKOV, Vladimír. *Povídky*, s. 224.

²¹ PATOČKA, Jan. *Přirozený svět jako filosofický problém*, s. 197.

²² Patočka to konkretizuje následujícím příkladem: „I v největším hoři se mohou vystopovat vrchy a důly, i v něm probíhá život momenty uspokojení, a naopak je každá radost obklopena horizontem bolesti a hoře.“

²³ PATOČKA, Jan. *Přirozený svět jako filosofický problém*, s. 197.

²⁴ Prostupování motivů smrti a štěstí můžeme u Nabokova pozorovat na různých místech, například v povídce *Vánoce* se umírání otce prolíná s „téměř lidským štěstím“ motýla atlase, který se právě vylíhl z kukly.

²⁵ NABOKOV, Vladimír. *Povídky*, s. 85.

²⁶ *Ibid.*, s. 79.

²⁷ *Ibid.*, s. 78.

víčkem.“²⁷ Obecně řečeno tedy o laskavosti coby naladěnosti platí, že „laskavost jsoucnu nechává ukazovat se mimo dobro a zlo“.²⁸

Náladu údivu nad celkem života a světa vyjadřují explicitně povídky *Dobrota* a *Zvuky*. V první z nich se tato nálada rodí z melancholie a ze smutku nad neuskutečněným setkáním s milovanou osobou. Přesto „jsem pocítil něhu světa, hlubokou dobrotivost všeho, co mě obklopovalo, sladké spojení mezi mnou a vším jsoucnem, a pochopil jsem, že radost, kterou jsem v tobě hledal, je ukryta nejen v tobě, ale dýše všude kolem mne“. Svět je „chvějivá radost, blažené vzrušení, dárek, který neumíme ocenit“, nikoliv „boj a sled dravých náhod“.²⁹ V povídce *Zvuky* utvářejí celek „všechny zvuky kolem“. Vypravěč, který je nepřeslechné, může říci: „Uvědomil jsem si, že všechno kolem, celý svět je složitou skladbou, v níž totožné prvky dohromady tvoří různé druhy souzvuku: stromy, voda, ty...“³⁰

Přirozený svět a svět jako zeměkoule

Pokusili jsme se v nejzákladnějších obrysech vyzdvihnout tři dimenze přirozeného světa, které tvoří jeho páteř. Zaměříme se na závěr na Nabokovovu povídku *Skřítek* z roku 1921, která naopak popisuje zapomenutí na náš žitý svět a jeho destrukci. Již název a námět (skřítek přichází navštívit vypravěče, protože byl vyhnán ze své domoviny, která mu byla odcizena) na nás musí působit úsměvně. Jsme dnes vůbec schopni vzít Nabokovův text vážně? Copak je možné setkat se se skřítkem? Natožpak, aby byl skřítek mluvčím přirozeného světa. Ale přece jím je, když přichází navštívit vypravěče a říká: „Vzpomínáš si na náš les, na černé jedle, na bělostné břízy? Všechno vykáceli. Ten žal byl k nesnesení – viděl jsem, jak mé břízy s praskotem padají, a nemohl jsem jim pomoci.“³¹

Nejen skřítek, ale i vodník přichází o svůj přirozený svět, v němž „lákal lidi do hlubin (...) a tam si je na zlatém říčním dnu hýčkal a opatroval a očarovával svými písněmi“, neboť „dnes přináší řeka jen mrtvol, hromady mrtvol, ohromné spousty, a voda v řece je jako krev, hustá, teplá, lepkavá, a on nemůže dýchat“. To, co skřítek hledá a nenachází, je „laskavý les“, jeho hledání nového domova končí neúspěšně, „v tomhle cizím, děsivém kamenném městě“. Jeho neúspěch je završen tím, že „se ze mě stal člověk, se vším všudy, v naškrobeném límečku a holínkách, a naučil jsem se i lidskou řeč...“. Lesní skřítek, tento „přízrak bez domova“, který byl „vyštván do vyhnanství šíleným zeměměřičem“, umírá. „A v místnosti nezbylo nic, jen nadpozemsky jemná vůně bříz a oroseného mechu...“³²

Osud skřítky z Nabokovovy povídky symbolizuje proměnu přirozeného světa v zeměkouli. Zatímco přirozený svět má svůj mlhavý horizont a náladové zbarvení (třeba laskavostí), svět jako zeměkoule je konstrukt, který nemá žádnou náladu, a lze jím libovolně disponovat a manipulovat.³³ Jenže, jak ukazuje Patočka, „naivní svět se nikdy nedá totálně vysvětlit principy světa matematicko-přírodovědeckého s jeho pojetím universa jako souboru

²⁷ *Ibid.*, s. 85.

²⁸ NOVÁK, Aleš. *Příspěvky k filosofii*. Praha: Togga, 2011, s. 149.

²⁹ NABOKOV, Vladimír. *Povídky*, s. 119n.

³⁰ *Ibid.*, s. 39.

³¹ *Ibid.*, s. 18.

³² *Ibid.*, s. 21.

³³ „Koule jakožto *mathématicizovatelný* ú-tvar se nevzpírá žádné konstrukci (právě naopak ji podněcuje a vybízí k ní) a celek jsoucná pojatý již jenom jakožto země-koule je bytostně konstruovatelný, a tím pádem i destruovatelný.“ NOVÁK, Aleš. *Příspěvky k filosofii*, s. 78n.

relací“.³⁴ Zeměměřič, který se ke světu vztahuje jako k zeměkouli, činí všechna místa indiferentními. Není proto divu, že na „země-kouli již není místo pro žádná monstra, draky či příšery, jež by žily v nepřístupných a hostilních krajích“.³⁵

V Nabokovově pohádce *Drak* umírá drak poté, co o něm lidé prohlásí, že „ta příšera je z gumy, naplněná plynem“, je popřen jeho svět, a tak raději „zavřel vyděšené oči a zemřel“.³⁶ Destrukce přirozeného světa se ve světě pojatém jako zeměkoule projevuje v tom, že ruší protiklad domova a dálavy. Pro domov, který není věcí, nemá zeměměřič zrak a měřidla, a tak činí všechna místa zaměnitelná. Dálava už není spjata s proměnou nálady, ale „dálka se stává pouhým parametrem rychlosti, s níž se dálka v rámci dispoziční mobility překonává (stravuje)“.³⁷ Žádné místo již není zázračné a všechna fantastická stvoření musí zemřít.

Svět pojatý jako zeměkoule lze na rozdíl od přirozeného světa plánovat a řídit. Tuto naši situaci vyjadřuje Heidegger: „Člověk se marně snaží uvést zeměkouli do pořádku svým plánováním, nepodřídí-li se sám útěše polní cesty. Hrozí nebezpečí, že lidé dneška budou nedoslýchaví vůči její řeči. Zní jim v uších už jen hluk aparátů, které pokládají téměř za hlas Boží.“³⁸ Polní cesta vede přirozeným světem a odemyká jiný svět, než který nabízí zkonstruovaný svět-zeměkoule. Polní cesta je blízkostí, která přináší útěchu a souznění, sjednocuje krajinu a vrací člověka, který po ní kráčí, do celku světa. Proměňuje zeměkouli (der Erdball) v rodnou zem (die Erde) a obnovuje a propojuje jednotlivé dimenze přirozeného světa. Polní cesta sjednocuje dálavu s blízkostí, s domovem. Pro život ve světě, jímž vedou ještě polní cesty, platí krédo: „rozevírat se dálavám nebes a zároveň zakořeňovat v temné zemi“.³⁹ A tak jít polní cestou není nic jiného než kráčet přirozeným světem. O takové cestě pak platí: „Was um den Weg sein Wesen hat, sammelt er ein und trägt jedem, der auf ihm geht, das Seine zu.“⁴⁰

Tento stručný „úvod do fenomenologie“ můžeme zakončit poukazem, že fenomenologie se vydává právě cestou znovobjevování Heideggerovy polní cesty a Nabokovova laskavého lesa.

³⁴ PATOČKA, Jan. *Přirozený svět jako filosofický problém*, s. 225.

³⁵ NOVÁK, Aleš. *Příspěvky k filosofii*, s. 79.

³⁶ NABOKOV, Vladimír. *Povídky*, s. 185.

³⁷ NOVÁK, Aleš. *Příspěvky k filosofii*, s. 79.

³⁸ HEIDEGGER, Martin. Polní cesta. *Arch*, 1969, č. 1, s. 18.

³⁹ *Ibid.*, s. 17. Originál: „Der Weite des Himmels sich öffnen und zugleich in das Dunkel der Erde wurzeln.“ HEIDEGGER, Martin. *Der Feldweg*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1989, s. 15.

⁴⁰ HEIDEGGER, Martin. *Der Feldweg*, s. 17. Český překlad *Polní cesty* (přeložil –ov–), který vyšel v prvním čísle měsíčníku *Arch*, překládá souvětí takto: „Cesta shromažďuje vše, co kolem ní žije a každému, kdo po ní jde, přináší to jeho.“ V poznámce překladatele můžeme číst, že mu šlo především o „vyjádření básnické podmanivosti *Polní cesty*“. HEIDEGGER, Martin. *Polní cesta*, s. 18. Filosoficky přesnější tlumočení dané pasáže nabízí překlad Artura Geusse, který vyšel v *Orientaci* a zní takto: „Co kolem cesty je stejné podstaty s ní, sbírá, a přináší každému, kdo se po ní ubírá, co jeho jest.“ HEIDEGGER, Martin. *Polní cesta*. *Orientace*, 1968, roč. 3, č. 4, s. 88.

SEZNAM LITERATURY

HEIDEGGER, Martin. *Bytí a čas*. Praha: OIKOYMENH, 2018. ISBN 978-80-7298-244-8.

HEIDEGGER, Martin. *Der Feldweg*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1989.

HEIDEGGER, Martin. Polní cesta. *Arch*, 1969, č. 1, s. 17–19.

HEIDEGGER, Martin. Polní cesta. *Orientace*, 1968, roč. 3, č. 4, s. 88. ISSN 0474-6473.

HUSSERL, Edmund. *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii I*. Praha: OIKOYMENH, 2019. ISBN 978-80-7298-364-3.

NABOKOV, Vladimír. *Povídky*. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-563-4.

NOVÁK, Aleš. *Příspěvky k filosofii*. Praha: Togga, 2011. ISBN 978-80-87258-67-5.

PATOČKA, Jan. *Negativní platonismus*. Praha: Československý spisovatel, 1990. ISBN 80-202-0235-8.

PATOČKA, Jan. Přirozený svět jako filosofický problém. In TÝŽ. *Fenomenologické spisy I*. Praha: OIKOYMENH, 2008, s. 127–261. ISBN 978-80-7298-307-0.

TLAPA, Tomáš. Vypravěč a druhý v Nabokovově povídce Hrůza. *Literárně-kulturní časopis H_aluze*, 2015, č. 31, s. 16–18. ISSN 1803-8077. Dostupné z WWW: <https://www.h-aluze.cz/archiv/h_aluze-c-31/>.

(Mgr. Tomáš Tlapa je doktorandem filosofie na Katedře občanské výchovy a filosofie UK PedF a učitelem na gymnáziu.)